

ANNA TAMPIAKH

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΟΥΖΕΛΗΣ:
ΕΝΑΣ «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ» ΛΟΓΙΟΣ ΣΤΟ ΑΡΜΑ
ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (*)

Η α ήθελα καταρχήν να εξομολογηθώ πως απώτερη αφετηρία της ανά χείρας παρέμβασης για ένα θέμα που χρήζει οπωσδήποτε πιο διεξοδικής διερεύνησης και ανάλυσης, υπήρξαν ορισμένα σχόλια του Κ. Θ. Δημαρά. Στο 15^ο κεφάλαιο της *Ιστορίας* του,¹ κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στον Δ. Σολωμό, καθώς αναφέρεται στην Ζάκυνθο, μας εισάγει στο πνευματικό κλίμα της. Από τους λογίους της εποχής (Ιω. Καντούνη, Νικ. Κουτούζη, Νικ. Λογοθέτη, κλπ.) ξεχωρίζει δύο: τον Αντώνιο Μαρτελάο (1754-1818) και τον Δημήτριο Γουζέλη (1774-1843): «μας ενδιαφέρουν, σχολιάζει, ιδιαίτερα, γιατί εισάγουν μέσα στο ιταλότροπο κλίμα της Επτανήσου στοιχεία της γαλλικής παιδείας».

Ο Αντώνιος Μαρτελάος είναι γνωστός λόγιος, διδάσκαλος, εκκλησιαστικός ρήτορας και ποιητής με έντονο πατριωτικό παλμό, ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους των «προσολωμικών» ποιητών. Ξαναθυμίζω για την περίπτωση πως ο «Ύμνος» του «εις την περίφημον Γαλλίαν, αρχιστράτηγον Βοναπάρτην και τον στρατηγόν Γεντίλην».

*Θθεν είσθε των Ελλήνων
παλαιά ανδρειωμένα
κόκκαλα εσκορπισμένα
λάβετε τώρα πνοήν*

επηρέασε ή βοήθησε να εμπνευστεί ο Σολωμός τον δικό του «Ύμνος εις την Ελευθερίαν».

Ο Δημήτριος Γουζέλης ανήκε σε αστική ζακυνθινή οικογένεια. Ανεπιβίος του Μαρτελαίου, μορφώθηκε κοντά του. «Ο Μαρτελάος τον εμπήσε στα θέλητρα των ξένων γλωσσών και της κλασικής μόρφωσης» γράφει ο Μ. Βάλας.² Ο νεαρός μαθητής ακολούθησε συγχρόνως σοβαρές επιστημονικές σπουδές με τον ίδιο δάσκαλο, ως τη στιγμή που μπήκε στη σχολή των Φραγκισκανών. Εκεί τελειοποιείται στα λατινικά και τελειώνει τις σπουδές του της ιταλικής και γαλλικής γλώσσας. Άλλος διδάσκαλός του που μνημονεύεται είναι ο «Λατίνος ιερέας Ρενώ»³ πρόκειται για τον Nic. Reinaud, που θεωρείται από τα φιλελεύθερα πνεύματα της εποχής του. Η

(*) Η πρώτη μορφή του κειμένου, με τίτλο «Το Ιόνιο στη δίνη του εκδημοκρατισμού: Η περίπτωση του Δ. Γουζέλη», ανακοινώθηκε στην *Ελληνο-Ιταλική Επιστημονική Συνάντηση. Έλληνες και Ιταλοί στη δίνη του εκδημοκρατισμού. Αποδοχή και απόρριψη μιάς καθεστωτικής αλλαγής (1797-1799)*, Αθήνα, Κεντρικό Κτήριο Πανεπιστημίου Αθηνών, Παλαιό Αμφιθέατρο Ιατρικής, Δευτέρα, 1 Δεκεμβρίου 1997. Τμήμα του δημοσιεύθηκε στο *Ε-Ιστορικά*, «Επτάμησος Πολιτεία», εφ. *Ελευθεροτυπία*, τχ. 1ης Ιουνίου 2000, σσ. 44-48.

¹ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Ίκαρος, ⁹1975, σ. 230.

² Μ. ΒΑΛΑΣ, «Το Ιόνιο θέατρο», *Ιόνιος Ανθολογία*, Γ' (1929), σ. 15. Για τα βιο-εργογραφικά στοιχεία του Δ. Γουζέλη, πολύ χρήσιμο βοήθημα αποτελεί το χρονολόγιο που συνέταξε ο Ζήσιμος Χ. Συνοδινός. Βλ. Δημήτριος ΓΟΥΖΕΛΗΣ, *Ο Χάσις (Το τζάκωμα και το φτιάσιμον)*. Κριτική έκδοση Ζήσιμος Χ. Συνοδινός, Αθήνα, Ωκεανίδα, Σεπτ. 1997, σσ. 21-41.

³ Νικ. ΚΑΤΡΑΜΗΣ, *Φιλολογικά Ανάλεκτα Ζακύνθου*,

αγάπη του για την φιλολογία φαίνεται από ενωρίς. Ήταν ακόμη μαθητής που πείραζε τους συμμαθητές του και τους δασκάλους με τα ξύπνια και έμμετρα επιγράμματά του. Δεκάξη χρονών, με πρωιμότητα αξιοσημείωτη, έγραψε τον *Χάση*, «τ' αυτοσύρρημά του».⁴

Εμφορεύεται από την ίδια φιλελεύθερη ιδεολογία με τον Μαρτελάο και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, παίρνει ενεργά μέρος στα επαναστατικά γεγονότα. Στην ιστορία των γραμμάτων μας, και όλως ιδιαιτέρως στην ιστορία του θεάτρου μας, είναι γνωστός για την σατιρική κωμωδία του *Ο Χάσης* (πρώτη μορφή το 1790 και δεύτερη, διορθωμένη και επηυξημένη μορφή το 1795). Την συνθέτει, όπως είπαμε, πολύ νέος, μόλις 16 ετών. Παρόλη την πρωιμότητα του εγχειρήματος, το έργο θεωρείται ως ένα από τα σημαντικά επιτεύγματα της νεοελληνικής δραματουργίας. Θεωρείται ακόμη από τους μελετητές ως ένα από τα ορόσημα της επαναστατικής παραγωγής που καθορίζουν το πέρασμα από τις συμβατικές μορφές – περισσότερο έκδηλες στις κρητικές κωμωδίες, αν και εκεί ακόμη, σε όψιμα έργα όπως ο *Φορτουνάτος* (ante 1662) μπορεί να διακρίνει κανείς στοιχεία της πραγματικότητας – στην κοινωνική σάτιρα. Εδώ συνίσταται και η ιδιαιτερότητα επαναστατικών δημιουργιών, όπως ο Σαβόγιας Ρούσμελης ή Σουμερλής (*Κωμωδία των Ψευτογιατρών*, 1745). Σ' αυτό το είδος της κωμωδιογραφίας που έχει ηθογραφικό και αυτοκριτικό χαρακτήρα, εντάσσεται και ο *Χάσης*.⁵

Θυμίζω πως χρησιμοποιώντας τον παραδοσιακό καμβά της ιταλικής κωμωδίας, κυρίως της commedia dell'arte με τους τυποποιημένους της χαρακτήρες, αλλά και σατιρίζοντας ταυτοχρόνως υπαρκτά πρόσωπα του νησιού του, ο νεαρός Γουζέλης έγραψε το πρωτόλειό του «διά ξεφάντωσιν των φίλων». Όπως είναι γνωστό, θέμα του έργου αποτελούν οι λογομαχίες, η περιγραφή της οικογενειακής ζωής και οι περιπέτειες του Θεοδώρη Καταπόδη (1734-1807), ενός κανηχισιάρη ψευτοπαλλικαρά τσαγκάρη, που είχε το εργαστήρι του απέναντι από το σπίτι του συγγραφέα.⁶ «Εις ταύτην την κωμωδίαν θέλω να υμνήσω τας αρετάς ενός φρονίμου και γενναίου, το πρόσωπον του Θεοδώρου Καταπόδη [...] Τα έτερα πρόσωπα είναι διά να ζωγραφίσω το σκάνδαλον, την κολακείαν και τα λοιπά του ανθρώπου.

Παρακαλώ την προσοχήν σας να συγχωρήση τα σφάλματα γενναμένα ή διά την κοινήν κατανόησιν ή διά την ιδίαν αμάθειαν.

Ήτο χρεία να παραστήσω τα πράγματα με νόθον και βάρβαρον γλώσσαν διά να πλησιάσω περισσότερα εις την μίμησιν. Ο σκοπός του πονήματος είναι ειλικρινέ-

Εν Ζακύνθω, 1880, σ. 426. Πρβλ. με το Χρονολόγιο που συνέταξε ο Ζήσιμος Χ. Συνοδινός, *ό.π.*, σ. 22.

⁴ Μ. ΒΑΛΣΑΣ, *ό.π.*, σ. 15. Οι βιογραφικές πληροφορίες που μας παρέχει ο Βάλσας, προέρχονται σύμφωνα με σημείωσή του (*Ι.Α.*, σ. 17) κατά μεγάλο μέρος από τον Κ. ΣΑΘΑ (*Νεοελληνική Φιλολογία*, σ. 674) τον Π. ΧΙΩΤΗ και τον Π. Δ. ΑΒΟΥΡΗ που προλογίζουν τις εκδόσεις του 1861 και 1900. Πρβλ. με τα στοιχεία που δίνει ο Αρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Νικόλαος ΚΑΤΡΑΜΗΣ, *Φιλολογικά Ανάλεκτα Ζακύνθου*, *ό.π.*, σ. 426.

⁵ Βάλτερ ΠΟΥΧΝΕΡ, *Η ιδέα του εθνικού θεάτρου στα*

Βαλκάνια του 19ου αιώνα. Ιστορική τραγωδία και κοινωνιοκριτική κωμωδία στις εθνικές λογοτεχνίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα, Πλέθρον, 1993, σ. 188.

⁶ Το εργαστήρι του Θ. Καταπόδη βρισκόταν στην εμπορική συνοικία της πόλης, δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Παύλου. Από τη «Διαθήκη» που συντάσσει το 1839 ο Δ. Γουζέλης, έχουμε την πληροφορία πως ο αρχικός τίτλος της κωμωδίας ήταν «Μπακιακούκι» και αργότερα «Το τζάκιωμα και το φτιάσιμον» (Συνοδινός, Χρονολόγιο, *ό.π.*, σ. 22).

στατος. Ο σκοπός δεν είναι δι' άλλο πάρεξ διά ξεφάντωνσιν των φίλων. Υποφέρετε λοιπόν όλην την ανάγνωσιν ταύτην, και μείνετε εν ειρήνη.

Περίεργε αν 'πιθυμής τον ποιητή και θέλης Δημήτρης είναι 'ς τόνομα και 'ς τη γενιά Γουζέλης. 1795, Γεναρίου πρώτη έ.π. εν Ζακύνθω».

Το έργο ακολουθεί τις μετρικές συνήθειες της κρητικής κωμωδίας, έχει συντεθεί σε ζευγαρωτούς πολιτικούς στίχους, στους οποίους παρεμβάλλονται για εναλλαγή και άλλα μέτρα, που θα τα συναντήσουμε αργότερα και στον Σολωμό. Χυμώδης γλώσσα, συχνά αθυρόστομη, παρατηρητικότητα και ευστροφία είναι τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα.⁷

Ο Χάσης, παρόλο που άργησε να εκδοθεί (α' έκδοση Ζάκυνθος, 1860), διακινήθηκε στην αρχή κυρίως σε χειρόγραφο μορφή· παίχτηκε κιόλας πολύ και πέρασε γρήγορα από την σφαίρα της λόγιας λογοτεχνίας στην σφαίρα της λαϊκής. Με τον ίδιο τρόπο, η απήχησή του ξέφυγε από τα γεωγραφικά όρια των Ιόνιων νησιών. Η λαϊκότροπη, έντεχνα ιδιοματική γλώσσα του κειμένου και η ζωντάνια των ηρώων του, συνέβαλαν στην κατασκευή ενός μεταγενέστερου ιδεολογήματος σύμφωνα με το οποίο το νεανικό πόνημα του Γουζέλη αποπνέει έναν προοδευτισμό που αποβάλλει ο δημιουργός στα κατοπινά του έργα.

Θεωρώ αυτήν την εικόνα αρκετά παραπλανητική και αρκετά ψευδή και θα επιχειρήσω να την ανασκευάσω. Για μιαν ακόμη φορά η πολυπλοκότητα του γλωσσικού ζητήματος στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα και η λανθασμένη ιδεολογική ταύτιση της δημοτικής με την πρόοδο με απόλυτο τρόπο μας εμποδίζει να διακρίνουμε την πραγματικά στρατευμένη και μαχητική θέση του Γουζέλη στα μεταγενέστερα έργα του και να τα ερμηνεύσουμε στην σωστή τους διάσταση. Και όχι μόνον αυτό.

Καθώς πήρε ενεργά μέρος στις πολιτικές διαμάχες των τελών του 18^{ου} αιώνα, ο Γουζέλης πέρασε μια ζωή από τις πιο περιτετρωδείς. Όταν το 1793, ιδρύεται στην Ζάκυνθο Λέσχη «Καρμανιδίων» («Ιακωβινείου»), ο Γουζέλης γίνεται ενεργό μέλος της. Με την έλευση των Δημοκρατικών Γάλλων (1797), ο Γουζέλης ως ένθερμος υποστηρικτής τους, τάσσεται ενεργά στο πλευρό τους και αγωνίζεται, πρωτοστατώντας στις λαϊκές εκδηλώσεις, για την κατάλυση της ενετικής κυριαρχίας στα Επτάνησα και συνακόλουθα του τέλος της παλαιάς τάξης των πραγμάτων, του «Παλαιού Καθεστώτος», αυτού που μπορούμε να ονομάσουμε κατά προσέγγιση Ancien Régime. Αιχμαλωτίστηκε από τους Ρωσο-Τούρκους, που διαδέχθηκαν το 1800 τους Γάλλους, και οδηγήθηκε στις φυλακές της Κωνσταντινούπολης. Όπως εύγλωττα εξιστορεί ο Μ. Βάλας «δεν ξαναείδε την πατρίδα του παρά μετά την ειρήνη και για λίγο καιρό, γιατί νέα κακά τον περιέμεναν στον τόπο του».⁸ Τα συντηρητικά κοινωνικά στοιχεία της Ζακύνθου κατεδίωξαν τους δημοκράτες. Διαβίβοντας τους κινδύνους, ο Γουζέλης αναγκάστηκε να εκπατριστεί. Κατέφυγε στην Τεργέστη, όπου εργάστηκε σε ελληνικό εμπορικό οίκο ως γραφέας. Στο Μιλάνο, κατατάσσεται το 1801 ως εθελοντής «εις την υπό του Ναπολέοντος εν Ιταλία σχηματισθείσαν λεγεώνα»,⁹ με τον βαθμό του υπολοχαγού. Τον ίδιο χρόνο το 1801 έρχεται στο Παρίσι και ενθουσιάζεται από τον πολιτισμό και το φιλελεύθερο κλίμα που επικρατεί. Παραμένει 12 μήνες. Ανήκει στη «Μεραρχία του Βρού-

⁷ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, ό.π., σ. 231.

⁸ Μ. ΒΑΛΑΣ, «Το Ιόνιο θέατρο», ό.π., σ. 16.

⁹ Νικόλαος ΚΑΤΡΑΜΗΣ, ό.π., σ. 426.

του» (Division de Brutus) και επιχειρεί να ενταχθεί στο «Σύνταγμα των Ακροβολιστών της Ανατολής» (Bataillon des Chasseurs d'Orient) στην αλτοανή δηλαδή «Ελληνική Λεγεώνα». Από τον ατομικό του φάκελο που βρίσκεται στα Γαλλικά Αρχεία προκύπτει πως τελικά δεν κατατάχθηκε στο ελληνικό στρατιωτικό σώμα. Ωστόσο, με τον βαθμό του λοχαγού, ο Γουζέλης έλαβε μέρος σε αρκετές μάχες και διακρίθηκε για την ανδρεία του.¹⁰ Εκ παραλλήλου μεταφράζει, συγγράφει και εκδίδει ορισμένα από τα έργα του (Τ. Tasso, *Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ*, Βενετία 1807, και ανωνύμως το *Σύνθεμα νέον επιγραφόμενον η Ηχώ του ****).

Όταν έδωσε το άστρο του Βοναπάρτη, ο Γουζέλης, έπειτα από πολλές ταλαιπωρίες στη Βόρειο Ιταλία, εγκαταστάθηκε και πάλι στην Τεργέστη, όπου άσκησε για να βιοποριστεί το επάγγελμα του καθηγητή· μεταξύ άλλων ενασχολήσεων δίδαξε και τα ορφανά κορίτσια της οικογένειας Καρτσιώτη. Τα χρόνια που δίδαξε στην Τεργέστη εξέδωσε βιβλία με παιδαγωγικό περιεχόμενο και στόχο (*Παιδαγωγικά μαθήματα*, 1815· *Η Κρίσις του Πάριδος*, Τεργέστη 1817). Το 1819 μνηθήκε στην Φιλική Εταιρεία. Στην Ζάκυνθο επέστρεψε κρυφά ως «Φιλικός» μεταφέροντας πολεμοφόδια με προορισμό τήν επαναστατημένη Πελοπόννησο.

Έλαβε μέρος σε πολλές μάχες του Αγώνα του 1821: με τα στρατεύματα του Θ. Κολοκοτρώνη στην Τριπολιτσά καθώς και στις πολιορκίες της Μεθώνης και του Νεοκάστρου (Πύλου). Ο Αγώνας του 1821 του ενέπνευσε συνθέσεις πατριωτικές (*Σάλπισμα πολεμιστήριον*, Ναύπλιο 1827· *Τα κατά τους Έλληνας*, Αίγινα 1836· *Χρονολογικός πίνακας της Ελληνικής Επανάστασεως*, Ναύπλιο 1835). Μετά το τέλος του Αγώνα αναμείχθηκε στην Διοίκηση της απελευθερωμένης Ελλάδας και έλαβε διάφορα αξιώματα. Κατέβαλε προσπάθειες για να θεμελιωθεί η εκπαίδευση, έχοντας ως βάση την εθνική παράδοση αλλά και έχοντας αφομοιώσει εκ παραλλήλου τα διδάγματα της Δύσης. Η δράση του αναγνωρίστηκε από το Δημόσιο και παρασημοφορήθηκε γι' αυτήν. Τελεύτησε το βίο του στο κτήμα, που του εκχώρισε το κράτος ως ανταμοιβή για τις εθνικές του υπηρεσίες κοντά στον Πύργο της Ηλείας, το 1843.

Ο Δημητράς γράφει σχετικά με την τελευταία περίοδο της ζωής του Γουζέλη, πως ο ποιητής του *Χάση* πήρε αργότερα εντελώς άλλο δρόμο, φρονίμειψε και τον ξαναβρίσκουμε στα χρόνια του Αγώνα αλλαγμένο βαθύτατα.¹¹ Παρόλα αυτά, το 1834 ο Γουζέλης, σε ηλικία 60 πλέον ετών, συνέθεσε και εξέδωσε στην Αίγινα ένα εικονοκλαστικό και ελευθεριάζον θεατρικό έργο με τίτλο *Η Αρχοντιά και η φτώχεια, κωμωδία εις πράξεις δύο*, του οποίου η κυκλοφορία απαγορεύτηκε εξαιτίας των «βωμολογιών» και «αισχρολογιών» που περιείχε.¹²

Η όψιμη αυτή έκδοση που λανθάνει ενισχύει και μάλιστα στα ύστερα χρόνια της ωριμότητας την εύστοχη περιγραφή, σύμφωνα με την οποία ο Δ. Γουζέλης «ήν ευπαιδευτος, πνευματώδης, φιλόπατρις και εις άκρον δημοκράτης· αλλά σπάταλος, βωμολόχος και υβριστής».¹³ Ας έχουμε λοιπόν στο νου αυτά ακριβώς τα χαρακτηρισηρολογικά στοιχεία προκειμένου να εξετάσουμε με ένα άλλο πνεύμα την μικρή, έμμετρη σάτιρα *Το τζάκομα του Αι Ρόκου*, που αποτελεί ελεύθερη μετάφραση από τα γαλλικά και είναι καμωμένη σε δημοτική γλώσσα.

¹⁰ Ζήσιμος Χ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ, *Χρονολόγιο*, ό.π., σσ. 25-26.

¹² *Χρονολόγιο*, ό.π., σσ. 34-35.

¹³ Νικ. ΚΑΤΡΑΜΗΣ, ό.π., σ. 426.

¹¹ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, ό.π., σ. 232.

Μόνον ο Δημαράς, απ' όσο γνωρίζω, πρόσεξε ευθύς εξαρχής από την βαθύτερη ιδεολογική της σκοπιά αυτήν τη σάτιρα — το έργο, παρατηρεί, μνημονεύεται μόνον για τον φιλελεύθερο και προοδευτικό χαρακτήρα του —¹⁴ και νοιάστηκε να την ταυτίσει με το πρωτότυπό της. Το ουσιώδες σχόλιό του για τον «προοδευτικό» χαρακτήρα του έργου, που βρίσκεται σε υποσημείωση της εργασίας του για την «τύχη του Βολταίρου στην Ελλάδα»¹⁵ παρέμενε ωστόσο ως σήμερα αναξιοποίητο.

Για να δούμε όμως τα πράγματα από πιο κοντά. Το πρωτότυπο κείμενο τιλοφορείται *La Querelle de Saint-Roch et de Saint-Thomas sur l'ouverture du manoir céleste à Mademoiselle Chameroy*, Paris, an III (1795).¹⁶ Το έργο ανήκει σαφέστατα στο σκωπικό και συχνά βίαια αντικληρικαλιστικό κλίμα της Συμβατικής (Convention).¹⁷ Συγγραφέας του είναι ο πολυγραφώτατος F.-G.-J.-S. Andrieux (1759-1833), νομομαθής, θεατρικός συγγραφέας και γνωστός κριτικός.¹⁸ Συνεργάτης πολλών εφημερών περιοδικών, που είδαν το φως τα χρόνια της επαναστατικής κορύφωσης στην Γαλλία, όπως για παράδειγμα το *Almanach des Muses*,¹⁹ ο Andrieux ήταν ανάμεσα στους συντάκτες των δύο σπουδαιότερων περιοδικών εντύπων των Ιδεολόγων, της *Décade philosophique* (1794-1807), όπου έπαιξε σημαντικό ρόλο ως κριτικός λογοτεχνίας και θεάτρου, και της *Revue Encyclopédique*.²⁰ Στην μετάφραση του Γουζέλη που τιλοφορείται *Τζάκομα του Αϊ Ρόκου και του Αϊ Θωμά. Για να ανοίξη το ουράνιο παλάτι να έμπη η αρχοντοπούλα Σαμεροά*, το ελληνικό κείμενο τυπώνεται αντικριστά με το γαλλικό. Το φυλλάδιο φέρει ως ένδειξη του τόπου έκδοσης «Είς το Παρίγγι» αλλά πιθανότατα πραγματοποιήθηκε στην Βενετία, το 1800 ή το 1805.²¹ Αυτό που τράβηξε την προσοχή μου ευθύς εξαρχής ήταν η παρωδία του αιώνιου παράδεισου που διατρέχει το κείμενο, η λεπτική τόλμη καθώς και η ελευθεροφροσύνη που το διακρίνει. Ο καμβάς της σκωπτικής υπόθεσης υφαιίνεται γύρω από την αντίθεση δύο χαρακτήρων: του άγριου ήθους του Αϊ Ρόκου, που λιτός, μοναστικός, απεχθάνεται όλες τις χαρές της κοινωνικής συναναστροφής από τη μια πλευρά και της γλυκύτητας του Αϊ Θωμά, που αποδέχεται μαζί με τους υπόλοιπους αγίους και την Πανουργία, τις απολαύσεις που προσφέρουν τα θεάματα, η μουσική, οι χοροί και το θέατρο.²²

Αν το *Τζάκομα του Αϊ Ρόκου* μαρτυρεί την ελευθεροφροσύνη του Γουζέλη, τα ποιήματα που θα ακολουθήσουν στα μεταγενέστερα χρόνια αποδεικνύουν την οργανική του σχέση τόσο με τα επαναστατικά, δημοκρατικά ιδεώδη όσο και με το ρεύμα του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Επηηρεασμένος από το νεοκλασικιστικό πνεύμα του Διαφωτισμού δημοσιεύει το 1807 τη μετάφραση της *Jerusalem Liberata* του Torquato Tasso:

¹⁴ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *ό.π.*, σ. 232.

¹⁵ Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1977, σσ. 451-452. Πρβλ. με το Χρονολόγιο που συντάξε ο Ζήσιμος Συνοδινός, *ό.π.*, σσ. 25.

¹⁶ J.-M. QUÉRARD, *La France littéraire ou Dictionnaire bibliographique...*, tome I, Παρίσι, G.-P. Maisonneuve & Larose, [1964], σ. 61.

¹⁷ Eugène JAUFFRET, *Le théâtre révolutionnaire, 1788-1794*, Γενεύη, Slatkine Reprints, 1970 (ανατύπωση της έκδοσης του 1869), σσ. 292 κ.ε.

¹⁸ Roger CARATINI, *Dictionnaire des personnages de*

la Révolution, 1988, σσ. 37-38.

¹⁹ Henri WELSCHINGER, *Les Almanachs de la Révolution*, Παρίσι, Librairie des Bibliophiles, M.DCCC.LXXXIV (1884), σ. 127.

²⁰ Joanna KITCHIN, *La Décade (1794-1807). Un Journal «philosophique»*, Παρίσι, M. J. Minard, Lettres modernes, 1965, σ. 11.

²¹ Αυτό υποστήριξε ο Κ. Θ. Δημαράς και αποδέχεται ο Ζήσιμος Συνοδινός.

²² Anna TABAKI, *Le théâtre néohellénique. Genèse et formation. Ses composantes idéologiques, sociales et*

Η Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ Ποίημα Ηρωϊκόν του Τορκονάτου Τάσσου Μεταφρασθέν εκ της ιταλικής εποποιίας εις την απλήν ελληνικήν διάλεκτον κατά σιχουργίαν μετά των υποσημειώσεων, και καλωπισθέν μεθ' όλων των χαλκογραφιών του, παρά του Δημοτρίου Γουζέλη Ζακύνθιου. Πρώτη έκδοσις. Εις Ενετίας, και τύποις Πάνου Θεοδοσίου του εξ Ιωαννίνων. 1807. Θεριστίου (παρατηρούμε πως κάνει χρήση του επαναστατικού ημερολογίου). Έχουμε εδώ το πειστικό δείγμα μίας ολοκληρωτικής στροφής προς την κυρίαρχη νεοκλασικιστική αισθητική των Διαφωτιστών.²³ Το έργο αφιερώνεται χαρακτηριστικά: «A S. M. Napoléon I, Empereur des Français, Roi d'Italie, et Protecteur de la Confédération du Rhin». Συγκρατώ το ακόλουθο απόσπασμα:

«Sire, la Grèce et l'Italie,²⁴ semblent se lever pour vous rendre grâce, l'une de la faveur que vous accordez à sa langue, et l'autre de l'accueil que vous avez fait à son premier poète. Celle-ci se glorifie de vivre sous vos lois; celle-là vous adresse au milieu de ses ruines, ses vœux ardents & ses timides espérances. Le grand nom de Napoléon retentit sur les rêdes de l' Illusis & de l'Eurotas avec les noms de Leonidas & de Themistocles: il s' unit à celui d' Alexandre dans les montagnes de la Macédoine».

Στον «Πρόλογό» του (σσ. 3-18) επισημαίνει τις ιδιαιτερότητες της μεταφραστικής εργασίας: «οι κανόνες των μεταφραστών δεν είναι ίσοι διά όλα τα βιβλία», στην ιστορία και την γεωγραφία είναι απαραίτητη η ακρίβεια ενώ η εποποιία και η ποίηση οφείλουν να ευφράνουν, να προκαλέσουν αισθητική απόλαυση.²⁵ Ο εγκυκλοπαιδικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας του Διαφωτισμού καθίσταται προφανής μέσα από τις ακόλουθες σκέψεις:

«Επί του παρόντος χάριν του πρωτοτύπου δύναται να εύρωσι τερπνήν ανάγνωσιν όσοι έχουσι μίαν κλίσιν εις τα πράγματα, τούτο το ποίημα καθ' αυτό θέλει χαροποιήσει τους πολεμάρχους, τους ερωτικούς, τους ιερείς μας, τους επιποθούντας τα ποιητικά, τους τιμώντας τα ηθικά, τους καταγινομένους εις τα γεωγραφικά, τους εξετάζοντας τα μυθολογικά, και γενικώς πάντας τους αγατώντας πάσαν επιστήμην και πάσαν τέχνην, πάσαν αρετήν και πάσαν χάριν, διατί εδώ περιέχονται όλα ταίτα και διά όλους το βιβλίον τούτο είναι περιέργον».²⁶

Η ίδια φροντίδα ηθικής διαπαιδαγώγησης τον διακατέχει και στην σύνθεσή του *Η Κρίσις του Πάριδος. Ποίημα Μυθολογικόν, Ερωτικόν, και Ηθικόν Δημοτρίου Γουζέλη Του εκ Ζακύνθω, Έκδοσις πρώτη μετά διαφόρων υποσημειώσεων, εν εις περιέχεται ιστορικώς συν τοις άλλοις, και βίοι αξιολόγων ανδρών ουκ ενάριθμοι (...)* Εν Τεργέστη 1817 (...). Δεν θα μας ξενίσει η χρήση μίας σχεδόν κοινής επιχειρηματολογίας που θα συναντήσουμε και σε άλλα κείμενα εκπροσώπων του Διαφωτισμού σχετικά με την «ηθικότητα» του ερωτικού στοιχείου: «και εις τα ερωτικά του βιβλίου το ηθικόν ως παταχού ουκ απολείπει» ή «Οι πλέον έγκριτοι των ημετέρων και ξένων ποιητών και πεζών, ή καθ'υποκοιμενον ή κατ'επεισόδια ερωτικώς μετέρχονται πάντοτε».²⁷ Η *Κρίσις του Πάριδος* είναι αδιαμφισβήτητα έργο μέτριο σε αισθητική αξία, οι σημειώσεις, ω-

esthétiques (διδασκαρική διατριβή, Παρίσι, EHESS, 1995), *Diffusion Septentrion, Presses Universitaires, Thèse à la carte*, 2001, σ. 146.

²³ Καθώς παρατηρεί και ο Κ. Θ. Δημαράς (*ΙΝΑ*, ό.π., σσ. 245-46: «Ο Δ. Γουζέλης, ύστερα από τις πρώτες επιτυχίες του, επηρεάσθηκε από τον νεοκλασικισμό»

στα 1807 δημοσίευσε μετάφραση της *Ελευθερωμένης Ιερουσαλήμ* του Τάσσο, πολύ κακή»).

²⁴ Η υπογράμμιση, με έντονα στοιχεία, δική μου.

²⁵ *Η Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ*, Πρόλογος, σ. 7.

²⁶ *Ο. π.*, Πρόλογος, σσ. 11-12.

²⁷ *Η Κρίσις του Πάριδος*, Προοίμιον, σ. IX.

στόσο, που το συνοδεύουν είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Γιατί εδώ πιστοποιούμε πως οι αναγνώσεις και οι κρίσεις του Γουζέλη κινούνται πάντα σε ένα φιλελεύθερο και διαφωτισμένο κλίμα.²⁸ Μια τέτοια βούληση προκύπτει και από την διαφημιστική καταχώρηση που βρισκόμαστε στις στήλες του *Φιλολογικού Τηλεγράφου* του έτους 1817:

«Βουλόμενος ο ποιητής να καταστήσει το βιβλίο του νοθετικόν και ωφέλιμον, δεν ημέλησεν από του να περικλείση όλην σχεδόν την Μυθολογίαν των προπατόρων, να ομιλήση εκτεταμένως περί φυσικής ιστορίας, περί ηθικής, περί νόμων, περί ανατροφής των παιδων, περί εμπορίου, περί τακτικής και περί αμέτρων άλλων πραγμάτων ωφελίμων και ευφροσύνων».²⁹

Παρατηρούμε πως υιοθετεί εδώ το ευρύτατο διαδεδομένο διπολικό σχήμα που διατρέχει την ευρωπαϊκή γραμματεία και αναδεικνύει το κλασικό αξίωμα της *Ποιητικής* του Ορατίου. Δεν λείπουν ωστόσο και κάποιες νύξεις σε προρομαντικούς ποιητές (Milton, Ossian),³⁰ γεγονός που τον τοποθετεί και ως προς αυτό το σημείο στην πρωτοπορία της εποχής του αλλά και μαρτυρεί τις προσλαμβάνουσες κεραιές του ευρύτερου επανηθιακού χώρου σε σχέση με την αγγλική λογοτεχνία.

Η τελευταία μου αναφορά θα μας οδηγήσει στα μετεπαναστατικά χρόνια και στο ιστορικό δράμα που εκδίδει ο Γουζέλης στο Ναύπλιο, το 1835: *Η μεγαλοφιλία του Δάμωνος και του Φιντίου ή ο Διονύσιος, τύραννος των Συρακουσών*, με αφιέρωση στον κόμη Arnansberg, μέλος της Αντιβασιλείας. Οι δύο σίχοι που επιλέγει ο συγγραφέας να τοποθετήσει ως motto στην σελίδα τίτλου καθιστούν νομίζω σαφή την αντιτυραννική φόρηση του έργου και το εντάσσουν σε μία από τις πιο ριζοσπαστικές τάσεις που εκδηλώνονται με την ωριμότητα του νεοελληνικού Διαφωτισμού:

*Πιστή φίλια και καλή άνδρας αθανατίζει,
το δε φρονείν τυραννικώς κάκιστα απανθρωπίζει.*

Όπως δηλώνει ο σ. στον Πρόλογο, συνέθεσε το έργο έμμετρα στην αρχή του Αγώνα της Ανεξαρτησίας με στόχο να προκαλέσει «μίσος άσπονδον προς την Τυραννίαν, και αγάπην γενναίαν προς την Πατρίδα».³¹ Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Καποδίστρια, το μετέτρεψε σε πεζό που όμως δεν τύπωσε ποτέ.

Επομένως, έχοντας επιχειρήσει μία περιδιάβαση στο έργο του Δ. Γουζέλη, σε συνάρτηση με την προσωπική του πορεία στον χώρο και τον χρόνο, μπορούμε να καταλήξουμε πως, προσανατολισμένος από τα μαθητικά του ήδη χρόνια στις φιλελεύθερες ιδέες, στροβιλίστηκε στην δίνη του εκδημοκρατισμού, μπήκε εκούσια στο μάτι του κυκλώνα, και συντάχισε την δράση με την πένα του. Νομίζω πως ο Δ. Γουζέλης αποτελεί μία από τις πιο μεστές περιπτώσεις ενός Επτανήσιου διαφωτιστή λόγιου, αγωνιστή και εκφραστή των δημοκρατικών ιδεωδών.

²⁸ Ο Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ (ΙΝΑ, ό.π., σσ. 245-46 και *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π., σ. 166), συγγραφέι την αναφορά στο Βολταίρο, αναφορά που δεν εμπεριέχει κανένα στοιχείο πολεμικής.

²⁹ *Φιλολογικός Τηλεγράφος*, 1817, σ. 4. Σχετική καταχώρηση βρισκόμαστε και στον *Λόγιο Ερμή*.

³⁰ Εισηγήθη του «φοβερού παλαιού ποιητή εκ Κελτών» Όσσιαν στην Ελλάδα με το έργο του «*Η Κρίσις του Πάριδος*», τον θεωρεί ο Νάσος Βαγενάς, διενκρινίζοντας

πως ο Γουζέλης αντίει τις πληροφορίες του μάλλον από τον ιταλικό δίαυλο. Βλ. Νάσος ΒΑΓΕΝΑΣ, «Ο Όσσιαν στην Ελλάδα», *Παρθασός*, τ. Θ' (1967), σ. 175. Πρβλ. του ίδιου, «Σολωμός και Όσσιαν», *Παρθασός*, τ. Η' (1966), σ. 517.

³¹ Προγραμματίζω τα ζητήματα αυτά σε αρκετά από τα κεφάλαια του βιβλίου μου *Η Νεοελληνική Δραματολογία και οι δυτικές της επιδράσεις (18ος -19ος αι). Μία συγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα, Εκδ. Ergo, 2002 (β' έκδοση).